

Cadrul intelectual al asocierii între idei și realizări în Districtul Năsăud (1861-1876)

Adrian ONOFREIU

1. Districtul Năsăud – rezervor al intelectualității românești din Transilvania.

În domeniul atât de cultivat de românii transilvăneni în această perioadă, în zona fostului Regiment de graniță de la Năsăud s-au manifestat inițiative, s-au propus diferite proiecte, s-a încercat racordarea la tendințele generale ale epocii. Toate acestea, pe fondul unei marcante atitudini de cultivare a sentimentului național, care a fost indus și locuitorilor Districtului de către intelectualitatea provenită fie din vechile „statuti militare”, fie de către reprezentanții acesteia, care s-au format și au activat în epocă.

Este de altfel și caracteristica ce a marcat întregul acțiunilor și manifestărilor, într-un domeniu cu largi valențe educative și formative la românii transilvăneni, în lupta pentru cultivarea și păstrarea identității naționale. Și aceasta, cu atât mai mult în cadrul unei entități administrative care a avut ca și caracteristică fundamentală, majoritatea absolută a populației românești.

Acestea, mai ales că prin sistemul educațional creat în timpul vicarului Marian, cât și prin moștenirea spirituală a sistemului militar, populația de aici era beneficiara unei instrucții și a unei experiențe spirituale mai avansate față de alte zone ale provinciei¹, la care s-a adăugat și rolul important al bisericii, prin ascendentul funcției vicarului în sistemul valorilor spirituale și instrumentul de comunicare cu poporul, reprezentat de circularele vicariale².

Cadrul instituționalizat de manifestare a acestor tendințe s-a bazat pe unele acumulări din perioada anterioară, din timpul sistemului militar.

Prin participarea la campaniile militare, s-a realizat contactul cu modul de viață al teritoriilor europene unde acestea s-au desfășurat și în domeniul faptelor de cultură. Există o adevărată castă, a subofițerilor și ofițerilor, în prima parte, formați în imperiu, mai târziu, și la Năsăud, în cadrul Institutului de creștere militar. Aceștia și-au format deprinderi și în viața publică, în care erau angajați în perioadele de pace și unde reprezentau, prin număr și instrucție, o componentă însemnată. Se adăugau apoi preoții, care au participat activ la viața comunităților locale, ai căror mentori spirituali, alături de dascăli, le erau.

Toți aceștia au format o categorie de oameni mai instruiți în cunoașterea slovei scrise, ridicați din sânul populației locale, cu diverse slujbe în regiment și apoi în District. Corpul lor a constituit pentru populația neînvățată sau mai puțin învățată, un fel de bibliotecă de învățătură și iluminare, surse de informare despre tot ce se petrecea în lumea înconjurătoare, atât în perspectiva spațială imediată - Districtul - cât și în cea mai îndepărtată, a Transilvaniei sau a altor entități statale³.

Teritoriul Districtului Năsăud poate fi considerat, în perioada de după Revoluția de la 1848, un adevărat „rezervor național” al intelectualității românești din Transilvania⁴. La o generație de la desființarea graniței, o pleiadă de intelectuali au pătruns treptat și au luat locul vechilor militari. Formația lor era diversă, dar cu

1 Unul din cunoscuții pedagogi ai perioadei, Vasile Petri, scoate la Năsăud 3 tomuri din publicația destinată învățătorilor, „Magazin pedagogic”, între anii 1867-1869.

2 Menționăm doar faptul că la fiecare parohie existau protocoalele în care erau consemnați cei născuți, căsătoriți și decedați, că registrele cuprinzând circularele vicariale continuau tradiția dinainte de Revoluția de la 1848, constituindu-se în adevărate „serii” documentare. Cu titlu de exemplu, în anul 1857, la parohia Sângeorz existau 8 volume de registre cuprinzând circulare vicariale; Direcția județeană Cluj a Arhivelor Naționale, fond *Episcopia de Gherla-Cluj*, 2.536/1857.

3 Grigore Găzdac, *Ecouri ale iluminismului în ținutul Năsăudului*, în „Arhiva Someșană. Studii și comunicări”, II, 1973-1974, p. 190.

4 Cornel Sigmirean, *Formarea intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000, p. 245.

aplecare spre domeniile caracteristice intelectualității românești din Transilvania pentru această perioadă. Afirmția se susține prin analiza ariei de proveniență și formare a intelectualității de aici.

În perioada Districtului au studiat la universități de prestigiu, în domeniul *filosofiei*, la Graz, Viena, Pesta, Cluj, un număr de 11 bursieri ai fondurilor grănicerești - între care regăsim pe intelectualii și profesorii gimnaziali de mai târziu, Artemiu P. Alexi, Teodor Dumbravă, Ion Mălai, Constantin Moisil, Florian Moțoc, Paul Tanco - *la drept*, la Sibiu, Viena, Pesta, un număr de 8 - dintre care regăsim funcționari în justiție pe Ilie Cincea, Simion Echim, Gavrilă Man, Gavril Vârtic - *în medicină*, un număr de 4, *în montanistică*, 1, la Schemnitz, *la agronomie*, la Mediaș, Herestrău și Viena, un număr de 5, *în teologie*, la Gherla și Sibiu, un număr de 9 bursieri⁵.

Toți aceștia, alături de cei mai în vârstă, formați în perioada neoabsolutistă, și de foștii militari, au alcătuit o puternică forță în varii domenii și care aveau și preocupări pentru propășirea, binele și luminarea culturală a locuitorilor Districtului.

Argumentele de mai sus converg către concluzia definitorie a teritoriului și perioadei analizate, anume aceea că a fost mult mai facil să se enunțe și realizeze *ideile de asociere*, care proveneau din însăși modul de organizare și funcționare a fostei structuri militarizate. Asocierea celor 44 de localități în cadrul sistemului militar a creat premise favorabile acestor tendințe și a indus acest model și generațiilor care au urmat; cu atât mai mult, în perioada existenței Districtului, care s-a pliat - cel puțin spațial - pe arealul geografic din timpul regimului militar.

2. Asocierea în cadrul instituționalizat.

Din seria realizărilor instituționalizate ale perioadei menționăm în primul rând *Casina Română* din Năsăud.

Apărută în timpul regimentului, ca loc de întrunire pentru ofițeri, Casina și-a edificat primul local în jurul anului 1810, local care apoi a devenit unul din simbolurile Năsăudului, sub denumirea mai târzie de hotel Rahova. După desființarea regimentului, puținii „inteligenți” de aici au continuat spiritul casinei. Odată cu instituționalizarea Districtului, au rămas în Năsăud intelectualii români, care în anul 1861 au subscris un protocol⁶ prin care și-au declarau intenția de a continua activitatea Casinei. Găsim între semnatori, funcționari districtuali, foști ofițeri în regiment, acum pensionați, învățători, meseriași, negustori, în total, un număr de 59 de membri. Taxa lunară pentru un membru era de 1 florin.

Urmează o perioadă de relativă stagnare, până în anul 1868, când activitatea societății s-a îmbunătățit. Ca președinte aflăm pe Alexandru Bohățiel, iar societatea se considera constituită doar pe parcursul unui an calendaristic, pentru continuarea activității fiind necesar acordul membrilor ei. În adunarea din 30 decembrie 1870 s-au elaborat noi statute, consemnate în protocolul reuniunii. Astfel, s-a încheiat activitatea din perioada Districtului, care a fost reluată în condiții noi, după desființarea acestuia⁷.

O altă societate care s-a constituit în una din localitățile Districtului a fost Casina din Rodna.

Constituită „în ajunul Nașterii Domnului a anului 1862”, societatea a cuprins 10 membrii, toți inteligenții din localitate. În adunarea de constituire, parohul Clemente Lupșai a ținut o cuvântare în care a subliniat rolul acestei societăți, apoi s-a procedat la alegerea unui președinte, a unui casier și a unui secretar, care au primit sarcina de a întocmi statutele societății.

Inițiativa constituirii a aparținut inimosului jude cercual - viitorul vice-căpitan districtual - Florian Porcius și parohului local. S-a decis să se facă abonamente la publicațiile românești, „Gazeta Transilvaniei”, „Telegraful Român”, „Concordia”, „Amicul Școalei” și cele străine, „Strigoniul”, „Österreichische Zeitung”, „Ost & West”, „Kikiriki”, „Figaro”.

Aceluiași jude cercual i-a aparținut și inițiativa de a îndemna fiecare localitate să sprijine „ieșirea foilor noastre naționale, precum plătiră ele, sub sistema adormită (absolutism - n.n.), din lăzile comunale, „Mesagerul Transilvan”.

5 Lazăr Ureche, *Fondurile grănicerești năsăudene, 1851-1918*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2001, pp. 180-194.

6 Vereins-Protocoll sämtlicher Herren welche dem Nassoder Lesenvereine beizutreten wünschen = Protocol al tuturor domnilor din Năsăud care doresc să se înscrie la Societatea de lectură.

7 Pe larg istoricul în manuscrisul lui Nestor Șimon, publicat de Adrian Onofreiu, *Nestor Șimon. Manuscrise inedite*, în „Arhiva Someșană”, seria III, III, 2004, pp. 470-477. Manuscrisul a fost „preluat” și publicat în nume propriu, prima dată de Virgil Șotropa, *Casina Română*, în „A.S.”, nr. 19/1936, pp. 35-39, apoi de Traian Pavelea, *Societăți culturale năsăudene. Varia*, Bistrița, Arcade, 2005, pp. 9-16.

„Sămânța semănată prinse rădăcină, căci se abonară toate comunele cercuale, iar pe notari i-a provocat ca fiecare să citească gazeta înaintea comunei, *cum se citeau o dată, sub timpul milităriei, ordonanțele militărești*”. Concluzia era rezumată în aprecierea realizărilor datorate principului *viribus unitis* (s.n.)⁸.

Constituirea ASTRA a determinat și primele încercări în zonă pentru a adera la aceasta.

Încă în memoriul pentru întemeierea societății, din 10 mai 1860, găsim și 7 semnatari din fosta graniță militară năsăudeană, iar în ședința a II-a a adunării de constituire, din 24 oct/5 nov. 1861 de la Sibiu, au devenit membri ordinari Nichita Ignat, Spiridon Fetti, Ioan Florian, Moise Panga și comuna Salva, ca persoană juridică⁹.

La fel, deveneau membrii pe viață, în anul 1862, localitatea reședință a Districtului, Năsăud, singura localitate membră pe viață de la începutul asociației, care anunța și în presă, la provocarea oficiului cercual din 25 iulie, intenția de a dona „o dată pentru totdeauna, 200 florini pentru ASTRA în obligații de stat și să devină membră a asociației”¹⁰ și locotenentul George Pop, originar din Leșu, care s-a înscris cu suma de 105 florini¹¹.

Printre primii membri ai asociației din District, regăsim pe profesorul gimnazial Octav Barițiu, președintele Sedriei Generale, Ioachim Mureșan, asesorul Maxim Lica, profesorul gimnazial Leon Pavelea, vice-căpitanul districtual Florian Porcius, preotul din Sângeorz, Simion Tanco, vicarul Grigore Moisi, preotul din Tiha-Bârgăului, Moise Pop, cancelistul Grigore Hangea din Năsăud¹².

În zonă circulau și au fost cunoscute de către inteligența laică și mireană punctele și mijloacele stabilite pentru atingerea scopului asociației, în urma adunării generale de la Șomcuta-Mare, din 11 august 1869¹³.

Adevărata măsură a interesului și spiritului de jertfă materială pe altarul culturii române din Transilvania, a elitelor din District au fost reprezentate de evenimentul din anul 1870, când între 8-10 august, ASTRA și-a desfășurat lucrările adunării generale la Năsăud.

În cuvântul inaugural rostit în ziua de 8 august, președintele asociației Ladislau B. Pop a subliniat rolul acesteia în ridicarea culturală a poporului român din Transilvania. „Să facem oameni înțelepți - arăta președintele - pe care nu-i pot înjuga, înșela și deprăda cei învățați și iscusiți, cum înșeli și înjugi vita, deși aceasta este mult mai tare, doar că îi lipsește mintea”¹⁴.

Referindu-se la District, Ladislau Pop sublinia faptul că nici un ținut din Transilvania pe unde s-au ținut adunările generale, nu s-a arătat mai cu mult zel și simpatie către adunarea generală, decât Districtul Năsăudului și împrejurul lui.

Sintetizând, acesta arăta că populația nici unui alt ținut din Transilvania „nu a făcut mai multe sacrificii pentru înaintarea culturii poporului și să fi dat mai multe dovezi că virtutea romană n-a apus... încât populația din Districtul Năsăudului, cu tot dreptul să poată zice despre el, că *Virtus Romana Rediviva*”¹⁵.

Concretizarea acestor trăsături a fost făcută de căpitanul suprem Alexandru Bohățiel în aceeași zi, când în ședința a I-a, a depus în mâinile casierului asociației suma de 5.470 florini - 5.200 florini în obligații de stat și

8 Cu puteri unite; „Gazeta Transilvaniei”, nr. 5, 17 ianuarie 1862, pp. 19-20.

9 Direcția județeană Bistrița-Năsăud a Arhivelor Naționale, fond *Anton Coșbuc*, d. 109, f. 1.; în continuare A.N. B.-N., fond...d...Vezi și listele cu membrii pentru perioada 1861-1863, în *Ibidem*, f. 2-5. De asemenea, în catalogul membrilor *Asociației naționale în Arad pentru cultura și conversarea poporului român* pe anul 1864, găsim ca membri, originari din zona Năsăudului, cu suma de 2 florini, pe ofițerii Ioan Mărginean, George Pop, Ștefan Borgovan, Vasile Popițan, pe Iacob Mureșan, iar Ioachim Mureșan devine membru pe viață prin subscrierea sumei de 8 florini; *Ibidem*, f. 12.

10 „Gazeta Transilvaniei”, nr. 67, 25 august 1862, p. 265. Din localitatea Rodna, la 30 octombrie 1862, se trinitea ca subscriere pentru fondul asociației, suma de 18 florini, din partea parohului, învățătorului, judeului, notarului și a doi „economi”; A. N. B. - N., fond *Vicariatul Rodnei*...d. 170/1861, f. 30. În anul 1863, subscriau, ca membri a asociației, 30 de persoane fizice, cu suma de 5 florini fiecare și comuna Sângeorz, ca persoană juridică, cu suma de 10 florini; *Ibidem*, d. 183/1863, f. 12-13. În anul 1864, numărul membrilor, persoane fizice a crescut la 38; *Ibidem*, d. 198/1864, f. 48. În 1865, numărul membrilor a rămas același; *Ibidem*, d. 211/1865, f. 63. În 1866, numărul lor a fost de 36, cărora li s-au distribuit „actele” adunărilor generale V și VI; *Ibidem*, d. 225/1866, f. 130.

11 Idem, fond *Anton Coșbuc*, d. 109, f. 23.

12 Lazăr Ureche, *Despărțământul Năsăud al ASTREI (1881-1914)*, în *ASTRA 1861-1950. 125 de ani de la înființare*, Sibiu, 1987, p. 199.

13 *Regularea mediocelilor spre adjungerea scopului Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului romanu*, Sibiu, 1871.

14 „Transilvania”, foaia asociațiunii, nr. 18, 15 septembrie 1870, p. 213.

15 *Ibidem*, p. 215.

270 florini lichizi - reprezentând contribuția tuturor celor 44 de localități ale Districtului pentru a deveni membri ordinari sau pe viață ai asociației. Suma reprezenta cea mai mare contribuție de până atunci pentru asociație¹⁶.

3. Donații și legate testamentare, baza fondurilor și fundațiilor particulare pentru binele comun.

Un alt instrument de înaintare culturală a fost reprezentat de constituirea unor fonduri și fundații particulare, de către foști ofițeri din regiment sau alte personalități ale zonei.

Conștientizarea rolului important al luminării poporului a făcut ca unii dintre aceștia să-și lase prin legate testamentare moștenirea materială și spirituală pentru scopul educării poporului de aici.

Astfel, ofițerul George Pop din Leșu, căzut în lupta din 24 iunie 1866 de la Custozza a lăsat, prin testamentul din 22 iunie același an, constituirea unei fundații cu scopuri culturale. Ofițerul lăsa executorilor testamentari obligația de a constitui o fundație pentru conferirea de ajutoare pentru scopuri de cultură.

Instrumentul fundațional din 9 septembrie 1867 menționa că se institua o fundație de 100 florini, a cărei interese se plăteau în tot anul, în ziua examenului, celui mai bun școlar al școlii comunale din Leșu, localitatea de origine a testatorului, care în anul următor va fi și primit în Școala Normală din Năsăud.

O altă fundație, în sumă de 200 florini, era destinată celui mai bun școlar absolvent al Școlii Normale și care-și continua studiile la gimnaziul năsăudean. Denumirea fundației purta numele fondatorului, „Fundațiunea lui George Pop, supra-locotenent cesaro-regesc”.

În același timp, testatorul a donat 229 de exemplare de cărți, în valoare de 200 florini direct de pe câmpul de luptă, păstrate în 3 lăzi, 227 exemplare de la Blaj și colecția legată a ziarelor la care fusese abonat, constituită din „Gazeta Transilvaniei” (1857-1860), „Concordia” (1861-1863), „Bucovina” (1848-1850), „Strigoni” (1862), Actele Asociațiunii ASTRA, „Amicul Poporului”, „Amicul Familiei”, „Familia”. După cum menționa în testament autorul, de beneficiile fundației se vor împărțiși – „se înțelege de sine, numai români, iar sub nici o împrejurare, de alt neam”¹⁷.

Pe aceeași direcție, tot acum, s-au pus bazele viitoarei fundații „Florian Micaș”, cel care îndeplinea încă funcția de procuror adjunct la Sedria districtuală¹⁸. Catalogul cărților rămase de la această personalitate, întocmit la data de 26 septembrie 1876, consemna un număr de 56 poziții, care cuprindeau atât cărți, cât și diferite hărți¹⁹.

La fel a procedat și un fost grănicer, purtat de valurile vieții în Munții Apuseni, la Abrud, Basiliu Bașotă, originar din Zagra, fost ofițer în Regimentul II românesc de graniță de la Năsăud, apoi jurist. Acesta a constituit în anul 1875 o fundație care să-i poarte numele.

În testamentul din 9 octombrie 1875, testatorul a redactat și un „document fundațional”, prin care - luând ca deviză maxima potrivit căreia „omul numai prin cultură și învățătură poate deveni util societății și națiunii căreia îi aparține” - stabilea ca o sumă de 400 florini, să fie acordată anual „pentru ajutorarea unui tânăr român, de religie greco-catolică sau greco-răsăriteană din Munții Apuseni ai Transilvaniei sau din Districtul Năsăudului, care va cerceta școlile gimnaziale ori reale cu vigilență, și în decursul studiilor va raporta calculul de prima clasă cu eminență, sub titlul „Fundația studiosului de a V – a clasă gimnazială Emil Dionis Bașotă Moșiu Dâmbul din Abrud”²⁰.

Preotul Ioan Gălan din Ilva-Mare a lăsat la moartea sa o sumă de 20.000 florini, „și vite și moșie”, din care, după deces, în anul 1868, s-a creat un fond familial, constând în suma de 3.500 florini. A lăsat comunei o bibliotecă, iar gimnaziului năsăudean, 30 de cărți, care „să se adauge la biblioteca acelui gimnaziu”²¹. Din beneficiile fundației care-i purta numele urmau să se împărțăsească „tinerii care vor să îmbrățișeze științele și artele”, iar statutele au fost redactate în decembrie 1874²².

Un alt fapt cultural l-a reprezentat gestul urmașilor fostului maior Ioan Tomuța, care au donat în anul 1870 pentru Biblioteca Gimnazială din Năsăud, 131 exemplare din cărțile acestuia, condiționat de „a înfiera numele

16 *Ibidem*, nr. 20, 15 octombrie 1870, p. 238.

17 A.N. B.-N., fond *Administrația fondurilor grănicerești*...d. 2.742, f. 9-12.

18 *Ibidem*, d. 2.741.

19 Idem, colecția *Iuliu Moșil*, d. 64, f. 130-131.

20 Idem, colecția *Virgil Șotropa*, d. 58/32, f. 3.

21 *Istoria parohiei Ilva-Mare*, (editor Ieronim Slăvoacă), Editura Parohiei, Bistrița, 1906, p. 44.

22 A. N. B. - N., fond *Anton Coșbuc*, d. 104, f. 1-3; statutele în Idem, fond *Florian Porcius*, d. 4, f. 1-8.

d-lui maior Ioan Tomuța ca dăruitor, prin erezii săi și a da un laudatoriu, pentru fapta patriotică, documentată de erezi cu o abnegație de laudă”²³. Un alt militar, locotenentul Petru Puiu face un legat testamentar de 130 florini pe seama gimnaziului din Năsăud, destinat astfel : 50 de florini pe seama bibliotecii gimnaziului și 80 de florini pentru premierea a 16 elevi merituosi. După scăderea cheltuielilor judiciare, suma rămasă, în valoare de 125 florini 50 cruceri s-a constituit ca depozit la direcțiunea gimnaziului din Năsăud²⁴.

La fel, fostul vicar Macedon Pop, ajuns prepozit capitular la Gherla, a donat bibliotecii gimnaziului năsăudean cărțile din biblioteca personală, totalizând un număr de 659 volume²⁵. Iar ASTRA a donat în anul 1867 un exemplar din „Actele și protocoalele stenografice ale Dietelor transilvane din 1863-1864 și 1865”²⁶.

De altfel, în fiecare an, *programa* gimnaziului înregistra la rubrica *Biblioteca și muzeul* donațiile din anul școlar curent. Astfel, pentru anul școlar 1869/1870, „biblioteca s-a mai înmulțit cu 123 opere în 201 tomuri, 15 piese muzicale române, 17 mape; colecția zoologică s-a înmulțit cu 4 bucăți donate, asemenea cea numismatică, cu 8 bucăți, donate de locurile mai înalte”²⁷; pentru anul școlar 1870/1871, „biblioteca s-a înmulțit cu un număr frumos de opuri, colecțiunea zoologică cu 5 bucăți, cea numismatică, cu mai multe sute, donate de d-l. Antoniu, cavalier de Manz, iar cea numismatică, cu 4 bucăți donate”²⁸; anul următor, s-au înregistrat 70 de cărți și „colecția numismatică se spori prin donația de 126 de bucăți de bani, parte de pe timpul domniei Romanilor în Dacia, parte din timpurile mai târzii până în prezent, a unui colac pietrificat tot de pe atunci, făcută de căpitanul de la Regimentul nr. 50 Baden C. Zăgreanu, de origine din Salva, căruia i se aduce pe această cale, în numele institutului, cea mai vie mulțumită”²⁹.

Chiar și în statutele de organizare a comunelor din Districtul Năsăud, din 1872, erau prevăzute atribuții culturale pentru reprezentanța comunală. În §5, punctul p, se precizau un set de îndatoriri ale acestui organism, de „a îngriji pentru înaintarea culturii și susținerea moralității locuitorilor, pentru abaterea de la beție, de la risipirea averii, de la lenevire și alte fapte, ce ruinează familiile acestora”³⁰.

4. Proiecte ale unor asociații extraprofesionale.

Pe linia racordării la progresul general al Transilvaniei și al imperiului, s-au înscris și eforturile unor intelectuali ai locului pentru constituirea într-o formă organizată a activității lor extraprofesionale, într-o societate științifică.

Premisele erau reprezentate de planul baronului Iosif Eötvös, care încă în anul 1873 a lansat un apel și un program pentru formarea de reuniuni spre scopul educării poporului. Apelul prezenta trăsăturile unui plan preliminar spre scopul înființării de „reuniuni pentru creșterea poporului”. De la bun început se preciza că acestea nu se vor amesteca în viața școlară, care era apanajul corporațiilor bisericești și al comunităților locale. Planul prevedea ca

23 Idem, fond *Administrația fondurilor grănicerești...*, d. 228, f. 5. În anul 1866, au fost donate din partea fostului căpitan Silvestru Tomi din Mocod, pe seama bibliotecii gimnaziale „mai multe cărți și rechizite”; Idem, fond *Vicariatul Rodnei...*d. 225/1866, f. 72, iar în 1870, năsăudenii s-au implicat și au participat la serbările omagiale de la Putna, în memoria lui Ștefan cel Mare; Idem, fond *Liceul „George Coșbuc” – Năsăud*, d. 15/1871.

24 *A patra Programă dela gimnasiulu publicu superiore romanescu (grănițiorescu) gr. Chatolicu de la Naseudu. Pre anul școlastic 1872/73*, Bistrița, 1873, p. 40.

25 *Programa a V-a a Gimnaziului superior fundațional greco-catolic din Naseudu pe anul școlar 1873-1874*, Sabiiu, 1874, p. 32-33; *Ibidem*, anul școlar 1874-1875, pp. 41-43; *Ibidem*, anul școlar 1875-1876, pp. 54-57, vezi și corespondența privind administrarea fundației care-i purta numele, în A. N. B. – N., fond *Liceul „George Coșbuc” – Năsăud*, d. 16/1874.

26 Idem., fond *Vicariatul Rodnei...*d. 239, f. 5.

27 Parte din „piese” erau donate, dar o parte proveneau și din fondul de 100 florini pus la dispoziție în fiecare an spre acest scop de către direcțiunea gimnaziului; *Programa de la Gimnasiulu romanescu gr. Catholicu de la Naseudu. Pre anulu școlastic 1869/70*, Bistrița, 1870, p. 36.

28 *Programa a doua....pre anul școlastic 1870/71*, Bistrița, 1871, p. 56; vezi consemnarea în detaliu a donației Manz în *Programa a VII-a, 1875/76*, Sabiiu, 1876, pp. 35-43. Tot acum începe și consemnarea cărților din biblioteca profesorilor – Mariana – care se va continua în anii următori, ajungând în anul 1872/1873, la 200 de poziții consemnate; *A patra programă...Pre anul școlastic 1872/73*, Bistrița, pp. 43-44.

29 *A treai programă...Pre anul școlastic 1871/72*, Bistrița, 1872, p. 58.

30 *Districtul Năsăud 1861-1876. Contribuții documentare* (volum îngrijit de Simion Lupșan și Adrian Onofreiu), Editura Fundației „George Coșbuc”, Năsăud, 2003, p. 420.

pentru „întărirea creșterii poporului”, să fie întemeiate în fiecare comitat câte o *reuniune* sau *asociațiune*, care să grupeze membrii de toate naționalitățile și confesiunile.

Scopul principal era „de a dezvolta pe teritoriul comitatului creșterea poporului în toate direcțiile”, iar pentru atingerea scopului, trebuiau urmărite situația statistică cât mai detaliată despre starea creșterii poporului, asigurarea înființării de școli, analiza frecvenței și a rezultatelor la învățătură, dotarea școlilor cu material didactic, adunarea de cărți pentru biblioteci³¹.

Apelul era susținut și de presa din epocă, care preciza că în acest mod românii se puteau folosi de reuniunile naționale „pentru luminarea și creșterea poporului”³² și va fi reluat câțiva ani mai târziu, când presa insistă pe necesitatea de a se forma reuniuni și a ține discursuri pentru popor. Reuniunile trebuiau să fie înființate „în tot satul, câte o reuniune sau asociere filantropică, deșteptând simțul la cultura internă și cea externă”.

Pentru atingerea scopului, membrii acestora trebuiau să se adune de 2-3 ori seara, în timp de iarnă, și cel puțin duminica, „unde să se țină de inteligenți prelegeri și discursuri, despre tot ce se lucră pentru patrie și națiune, despre învățături economice, să se citească jurnale, instrucțiuni de interes agronomic”.

Ca finalitate, se impunea „a se aduna de la fiecare suflet, 1 crucer, la 15 mai – ziua aniversării Adunării de la Blaj, din 3/15 mai 1848 – și 26 octombrie – ziua în care, la 26 octombrie 1863 a fost sancționată de împărat legea egalei îndreptățiri a națiunii române cu celelalte națiuni din Transilvania – pentru reuniunea centrală”³³.

În zona Districtului, apelul a avut un larg ecou. În ședința Consiliului Municipal al Districtului din 28/11 decembrie 1873, ținând cont de recomandarea pentru constituirea de reuniuni științifice, „se face propunerea să se facă și aici o *reuniune științifică*, pentru care scop se și alege o comisie”.

Unul din susținătorii acestei idei, profesorul Artemiu P. Alexi, a exprimat plastic necesitatea reuniunii, prin cuvintele „aș dori numai, ca acea comisie să se grăbească cât de tare cu realizarea misiunii sale, *căci lipsa e foarte simțită*”³⁴.

Deși nu s-a concretizat la nivel practic, activitatea în acest sens s-a păstrat prin proiectul de statute pentru o *Reuniune pentru propagarea de științe și arte în Districtul Năsăudului*. Invitația pentru cei interesați preciza că la ora 8, în data de 4 iunie 1875, se va constitui ad-hoc reuniunea, după care se vor stabili statutele. În continuare, erau programate scurte dizertații, susținute de profesorii gimnaziali; Artemiu P. Alexi, despre *Poporul român în oglinda poeziei sale*, Maxim Pop, despre *Martirul adevărat și martirul pretins*, Constantin Moisil, despre *Adevăratele rezultate ale științei și ale artei*³⁵.

Statutele propuse precizau că „scopul reuniunii este cultivarea și propagarea științelor și artelor și cu deosebire, scrutarea, cultivarea și propagarea acelor ramuri de știință și arte, care au referințe la Districtul Năsăudului, din punct de vedere a istoriei, economiei rurale, a istoriei naturale, a literaturii, a instrucțiunii publice, a moralului, a etnografiei, a științelor fizice, statistice și topografice, a industriei, a comerțului”.

Ca mijloace pentru atingerea scopurilor erau consemnate ținerea de adunări periodice, în care să fie susținute dizertații științifice, literare și de arte și prelegeri publice, tipărirea acestora în anuarul reuniunii, precum și a altor cărți „conducătoare la ajungerea scopului”.

În continuare, erau precizate categoriile de membrii ai reuniunii – ordinari și onorari – drepturile și obligațiile acestora, organele de conducere, averea reuniunii, adunările reuniunii, dizolvarea acesteia. Sigiliul reuniunii urma să poarte inscripția „Reuniunea de științe și arte din Districtul Năsăudului”, cu figura Minervei în mijloc, iar limba „tuturor afacerilor reuniunii este limba populației acestui District, adică limba română”³⁶.

Chiar și numai în stadiu de proiect, statutele arătau preocuparea intelectualilor de aici pentru racordarea la ideile și spiritul timpului, ca și interesul pentru ridicarea culturală a locuitorilor Districtului.

31 „Magazinu Pedagogicu”, (editat de Cosma Anca, Maximu Popu, Basiliu Petri), Năsăud, tomul I, 1867, pp. 405-410.

32 „Gazeta Transilvaniei”, nr. 91, 4 dec/22 nov. 1867, p. 361.

33 *Ibidem*, nr. 20, 22/10 martie 1873.

34 *Ibidem*, nr. 95, 25/13 dec. 1873.

35 A. N. B. – N., fond *Florian Porcius*, d. 16, f. 1; în raportul statistic pe anul 1874 se preciza că „se află în curgere înființarea unei reuniuni de știință și arte pentru acest District”; *Districtul Năsăud 1861-1876. Contribuții documentare...* p. 568.

36 A. N. B. – N., fond *Florian Porcius*, d. 16, f. 2-3. Preocupări în această direcție erau consemnate la Năsăud de mai mult timp; amintim numai manuscrisul unei conferințe „Despre culturalizare”, aparținând unuia din cele mai întreprinzătoare figuri de la gimnaziul de aici, profesorul Artemiu P. Alexi; Idem, colecții diferite – *Artemiu P. Alexi*, d. 6/6, f. 1-18.

De altfel, ideea creării unei societăți științifice va fi reluată la sfârșitul perioadei de existență a Districtului, fiind consemnată în corespondența dintre Artemiu P. Alexi și Nestor Șimon. Primul arăta că ideea de a se realiza acest proiect în cadrul secțiunilor științifice ale ASTRA nu avea sorți de izbândă, sfătuind și îndrumând realizarea prin constituirea unei forme de sine stătătoare, cu statute redactate și aprobate. „Să fim cu puțină indulgență – arăta Alexi, după strădaniile sale din anii 1877-1883 – și eu cred că vom ajunge la scop. Chiar un an dacă așteptăm după statute, așteptăm mai bine un an decât niciodată”³⁷.

Alte preocupări în direcția instituționalizării actului cultural au fost luate în discuție în adunarea Comitetului Districtual, care și-a desfășurat lucrările în zilele de 14-16 și 19 ianuarie 1869. Între probleme dezbătute s-au regăsit și cele referitoare la preocuparea „pentru creșterea unor artiști, maiștri, comercianți. Să conlucrăm cu puteri unite – se arăta în protocolul dezbaterilor – pentru înaintarea bunăstării materiale, pentru că în acest mod vom prefăce acest District în paradis”³⁸.

În anul 1873, în ședința Comitetului Districtual din 11 decembrie, medicul districtual, Ștefan Pop, a propus înființarea unei reuniuni de pușcat/vânătoare-Schützverein³⁹.

În același timp, intelectualii zonei, formați în marile centre universitare ale Apusului – Austria, Germania, Italia, sau Budapesta – au întreținut un climat permanent cultural și național. În biblioteca liceului, precum și în cele ale intelectualilor de aici erau prezente operele marilor creatori ai culturii universale, cât și a intelectualilor români, care asigurau o atmosferă propice pentru cultură și educație⁴⁰. Și-au adus prinosul la aceasta și cei care și-au desfășurat activitatea în perioada Districtului, precum profesorii gimnaziali Nicolae Pop, Ioan Marte Lazăr, Artemiu P. Alexi, Maxim Pop, învățații Florian Porcius, Ion Pop Reteganul, Grigore Silași, Iacob Mureșan⁴¹.

Anexa.

<1875> Năsăud.

Statutul reuniunii de știință și artă din Districtul Năsăudului⁴².

I. Scopul reuniunii

§: 1 Scopul reuniunii este cultivarea și propagarea științei și cu deosebire scrutarea, cultivarea și propagarea acelor urme de știință și artă, care cu referință la Districtul Năsăudului devin punctul de vedere a istoriei, a economiei rurale, a istoriei naturale, a literaturii, a instrucțiunii publice, a moralului, a etnografiei, a cunoștințelor fiscale, statistice și topografice, a industriei și a comerțului și altele, contribuie la prosperarea materială și intelectuală a poporului.

II. Mijloace pentru atingerea scopului

§: 2 Acestea sunt :

a) Ținerea de adunări periodice împreună cu disertațiuni științifice, literare și de artă și cu prelecțiuni publice. Disertațiuni de natură politică sunt interzise.

b) Tipărirea disertațiilor și prelecțiunilor ținute în adunările reuniunii și a altor cărți conducătoare la ajungerea scopului acestuia.

c) Înființarea unui muzeu și a unei biblioteci.

37 Nestor Șimon 1915-2005. *Corespondență*, Ed. Supergraph, Cluj-Napoca, 2005, p.18.

38 „Gazeta Transilvaniei”, nr. 8, 19 febr/29 ian. 1869.

39 *Ibidem*, nr. 95, 25/13 dec. 1873.

40 Vezi și catalogul cărților din biblioteca lui Florian Porcius, cuprinzând 352 volume, la Liviu Păiuș, *Florian Porcius. Viața și opera*, Ed. Napoca Star, Cluj-Napoca, 2006, pp. 75-91.

41 Ion Rusu-Sărățeanu, *Academia Română și mișcarea culturală din ținuturile Bistriței și Năsăudului*, în „File de istorie”, Bistrița, VI, 1989, pp. 193-206.

42 A.N.B.-N., fond *Florian Porcius* d. 16, f. 1-3. Publicat la Adrian Onofreiu, *Districtul Năsăud (1861-1876)*, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2010, pp. 349-351; vezi pe larg și capitolul *Realități culturale*, în *Ibidem*, pp. 251-278.

III. Membrii reuniunii

§: 3 Membrii reuniunii sunt ordinari și onorari și anume :

a) Membru ordinar este fiecare, indiferent de patrie, care recomandat de doi membri ai reuniunii, va fi primit de atare și care, fiindu-și juris și având o viață nepătată, solvesce taxa prescrisă.

b) Membru onorariu este tot acel bărbat merituos pentru reuniune sau, în genere, pentru știință și artă, pe care îl alege reuniunea.

IV. Drepturile și îndatoririle membrilor

§: 4 Fiecare membru ordinar are dreptul :

a) de alegere activă și pasivă.

b) de a face propuneri și interpelațiuni în adunările generale. Propunerile sunt a se insinua la consiliu cu 24 de ore înainte de adunările generale.

c) de a ține disertațiuni și prelecțiuni publice cu înțelegerea consiliului.

d) de a se folosi de mijloacele de cultură ale reuniunii după normativele definite.

§: 5. Fiecare membru ordinar are de a solvi una taxă anuală de 1 florin în două rate, la început de semestru.

§: 6. Membru ordinar înceta de a fi ca atare, dacă la repetatele provocări din partea consiliului, nu va satisface obligatia din §: 5 sau nu va corespunde pe deplin §:3 acestui statut.

§: 7. Fiecare membru onorariu are dreptul de a participa la adunările reuniunii cu votul consultativ, de a ține în acestea, cu conțelegerea consiliului, disertatiunii sau prelecțiuni și de a se folosi de mijloacele culturale ale reuniunii, după normativele prescrise.

V. Conducerea reuniunii

§: 8. Reuniunea se conduce în toate afacerile sale de către consiliul ei.

§: 9. Consiliul constă:

a) din un președinte;

b) din doi vice-președinti;

c) din doi consilieri;

d) din un secretar;

e) din un custode a bibliotecii și a muzeului;

f) din un casier;

g) și din un controlor;

§: 10. Întregul consiliu se alege de către adunarea generală cu majoritate de voturi, pe timp de 3 ani. Realegerea este permisă.

§: 11. Afacerile consiliului sunt:

a) de a realiza mijloacele pentru ajungerea scopului reuniunii, prevedinte în §:2 cum și de a cerca mijloace noi pentru ajungerea acelui scop.

b) de a executa toate concluziile adunărilor generale.

c) de a administra averea reuniunii și de a se îngriji pentru înavuțirea muzeului și a bibliotecii

§: 12. Consiliul își are reședința sa în Năsăud.

§: 13. Afacerile singuraticilor membri din consiliu sunt:

a) Președintele convoacă și conduce adunările reuniunii a consiliului, reprezintă în afară reuniunea în toate afacerile sale și subscrie toate actele reuniunii împreună cu secretarul.

b) Vice-președinții substituiesc pe președinte în toate afacerile acestuia, acela dintre noi, care sunt desemnați de președinte.

c) Secretarul poartă protocoalele în ședințele reuniunii și a consiliului aceluiași, precum și corespondența acesteia și îngrijirea de arhiva și sigiliul reuniunii.

d) Consilierii conlucră prin consiliul la înaintarea reuniunii.

e) Casierul și controlorul vor păstra și administra averea reuniunii conform concluziei adunării, respectiv a consiliului, despre care vom garanta solidarmente cu averea lor proprie și vor purta rațiune exactă despre administrarea ei.

f) Custodele va purta grija de bunăstarea muzeului și a bibliotecii, având totodată de a purta unui inventariu și cărți de evidență despre cele intrate și estradate.

§: 14. Limba tuturor afacerilor reuniunii este limba poporului acestui District adică : limba română.

VI. Averea reuniunii

§: 15 Averea reuniunii constă :
din taxele membrilor ordinari,
din taxele incurse pentru diplome,
din venitul curat de la tipărit,
din donațiile mărinimoase,
din bibliotecă și muzeu

VII. Adunările reuniunii

§: 16. Reuniunea va ține în fiecare an o adunare generală ambulantă în Districtul Năsăudului.

§: 17. Afacerile adunării generale ambulante sunt :

- a) Primirea raportului anual făcut din partea consiliului despre activitatea reuniunii;
- b) Primirea raportului despre starea casei reuniunii;
- c) Primirea raportului despre starea muzeului și a bibliotecii reuniunii;
- d) Stabilirea bugetului și dispozițiunea despre modalitatea administrării și fructificării fondului reuniunii;
- e) Pertractarea și deciderea propunerilor făcute de membrii reuniunii;
- f) Modificarea statutului;
- g) Stabilirea locului și timpului pentru proxima adunare generală ambulantă;
- h) Alegerea consiliului;
- i) Ținerea de disertațiuni științifice, literare și de artă, precum și prelecțiuni publice.

§: 18. Toate deciziile în adunările generale ale reuniunii se fac prin majoritate de voturi a membrilor prezenți.

§: 19. Afară de adunările generale ambulante, reuniunea va ține, după împrejurările, adunări centrale, de câte ori se vor insinua numere suficiente la consiliu, disertațiuni literare științifice și de arte.

§: 20. Atât adunările generale ambulante, cât și adunările centrale, se convoacă prin presă, cu 15 zile înainte.

VIII. Sigiliul reuniunii

§: 21. Reuniunea va avea un sigiliu cu următoarea circumscripție: „Reuniunea de știință și artă din Districtul Năsăudului” iar în mijloc „Figura Minervei”.

IX. Dizolvarea reuniunii

§: 22. Dizolvarea reuniunii se poate face numai prin $\frac{3}{4}$ a voturilor tuturor membrilor.

§: 23. După dizolvarea reuniunii, toată averea ei trece în proprietatea Fondurilor școlare grănicerești din Districtul Năsăudului.

Intellectual Framework of Association between Ideas and Achievements in Năsăud District (Abstract)

Former territory of the Border Regiment from Năsăud constituted a permanent source of recruitment and training of the Romanian intellectuals. This happened especially during the existence of the Năsăud District, when the involvement in the national movement of Romanians from Transylvania was more consistent. The result was defined by the association of intellectuals from here on general ideas of the Romanian nation.

In the newly created framework during the existence of the Năsăud District the author examines the idea of association at intellectual level and the structures that resulted.

A first level was that of institutional framework, in which are examined the considered forms in the Romanian Casina Society /the Năsăud Intellectuals Society and the involvement in material and spiritual support of ASTRA/the Romanian People's Association for Literature and Culture.

Another level was that of donations and testamentary legacy / wills, which have formed the material basis of funds and private foundation, created to serve the common good. Reflected in numerous similar foundations, the support has materialized in the financial support of many intellectuals, especially during their schooling, from trades practice studies, then the secondary and higher education.

Additional associations outlined to another level of expression the idea of association, both locally and to the most general of the District as a whole. There were created or designed charitable societies, science and art meetings, scientific meetings, meetings of intellectuals reading companies.

All these forms have resulted from the associative nature of the organization itself - even if imposed - of the military structure represented by the Border Regiment from Năsăud and which was perpetuated in the existing period of The Năsăud District.

For example, there is shown in the annex the statute draft of the Science and Art Meeting from Năsăud District.